

## Az egységes párt megalakításának történeti problémái

1922 februárjában gróf Bethlen István miniszterelnök és Nagyatádi Szabó István parasztpolitikus, a Kisgazdapárt elnöke létrehozták Egységes Pártot. Ez lett az egyik lényeges eleme a politikai élet konszolidációjának. Sőt! Bátran állíthatjuk, hogy Bethlen és Nagyatádi e párt létrehozásával – a politikai hatalom ilyen formában való gyakorlásával – megteremtettek egy olyan kormányzópártot, amelyre támaszkodva a politikai elit – a változó belpolitikai erőviszonyokhoz alkalmazkodva – lényegében nagyobb belpolitikai válságok nélkül 1944 őszéig képes volt irányítani az országot. Ennek ellenére az Egységes Párt megalakítási körülményeivel sem a két világháború közötti, sem az állam-szocialista, sem a rendszerváltás utáni történetírás nem foglalkozott politikatörténeti súlyának megfelelően. Az alap kutatások elmaradása miatt a szintéziseket író történészek véleménye, sem az Egységes Párt megalakításának időpontjáról, sem Bethlen és a disszidens csoport Kisgazdapártba való belépéséről, sem annak formájáról nem azonos. Mindezek részletes historiográfiai bemutatására itt – terjedelmi korlátok miatt – nincs lehetőségünk. Ezért csak a témánk historiográfiája szempontjából fontos szerzőktől és szintézisekből idézzük az Egységes Párt létrehozását bemutató, sokszor egymásnak és önmaguknak is ellentmondó álláspontokat. A velük való vitában fejtjük ki saját véleményünket.

### *Historiográfiai ellentmondások*

PETHŐ SÁNDOR: *Világostól Trianonig* c. könyve 1925-ben jelent meg, és azt állította, hogy 1922 „január 5-én Bethlen és az őt támogató disszidensek beléptek Nagyatádi pártjába.” Ő ezt a dátumot tekintette az Egységes Párt megalakulásának.<sup>1</sup> *Nemes Dezső* 1956-ban megjelent tanulmánya egyrészt, ugyanezt állította. Tehát, hogy január 5-én megtörtént „Bethlen és csoportjának a Kisgazdapártba való belépése.” Másrészt azt is írta, hogy a „disszidensek (1922) február 2-án Bethlen ve-

---

<sup>1</sup> PETHŐ SÁNDOR: *Világostól Trianonig*. A mai Magyarország kialakulásának története. Bp. 1925. Enciklopédia Rt. 335. p.

zetésével bevonultak a Kisgazdapártba.” A dokumentumok között pedig megtalálhatjuk az MTI 1922. február 3.-i jelentését, a „Kisgazdapárt és a disszidens csoport egyesüléséről.”<sup>2</sup>

Ezek az ellentmondó megállapítások okozhatták, hogy a *Magyarország története* c. kétkötetes szintézisben – amelynek MOLNÁR ERIK volt a főszerkesztője és 1964-ben és 1967-ben is megjelent – azt olvashatjuk, hogy „Bethlen és a köré tömörülő politikusok 1922. január 5-én megjelentek a kisgazdapárt vacsoráján és bejelentették belépésüket a pártba.” Az időrendi áttekintésben pedig az áll, hogy 1922. január 5-én megalakult az Egységes Párt.<sup>3</sup> E historiográfiai ellentmondásokat SIPOS JÓZSEF: *A Kisgazdapárt kormánypárttá bővülése* c. – 1973-ban megjelent – tanulmányában úgy oldotta fel, hogy bebizonyította: 1. január 5-én Bethlen a Kisgazdapárt vacsoráján még csak bejelentette, hogy „én ezzel a párttal személyesen és barátaimmal egyesülni kívánok.” 2. A Kisgazdapárt már január 25-én felvette nevébe a „polgári” jelzőt. 3. Bethlen és a disszidensek 1922. február 2-án léptek be a Kisgazdapártba és ezzel megalakult az Egységes Párt. 4. E folyamat és a még utána következő pártba való belépések – röviden, de talán nem túl szerencsésen – a *Kisgazdapárt kormánypárttá bővüléseként* írható le.<sup>4</sup> E kérdésekről azonban akkor – sajnos – nem bontakozott ki vita.

Talán ezzel is magyarázható, hogy a tízkötetes *Magyarország története* 1976-ban megjelent nyolcadik kötete, – amelynek RÁNKI GYÖRGY főszerkesztője, HAJDÚ TIBOR és TILKOVSKY LÓRÁNT szerkesztője voltak – nem írta meg egyértelműen hogy mikor alakult meg az Egységes Párt. Csupán azt állította, hogy Bethlen „1922. január 5-től kezdve több alkalommal fejtette ki elképzeléseit a Kisgazdapárt vezetőinek, míg végül február 23.-án megállapodás született az új kormánypárt szervezeti keretéről.” Az időrendi áttekintésnél is csak azt említi, hogy 1922. január 5-én elhangzott „Bethlen első nagy beszéde a Kisgazdapárt vacsoráján az Egységes Párt létrehozása érdekében.”<sup>5</sup> Ezzel szemben PÖLÖSKEI FERENC: *Horthy és hatalmi rendszere 1919–1922* c. könyvében, – amely 1977-ben jelent meg – azt állította, hogy Bethlen „1922. február 23-án a Kisgazdapárt felszámolásával egyidejűleg megal-

---

<sup>2</sup> NEMES DEZSŐ: *A fasiszta rendszer kiépítése Magyarországon a Bethlen kormányzat kezdeti időszakában 1921–1924.* = *Iratok az ellenforradalom történetéhez 1919–1945.* 2. köt. Bp. 1956. Szikra K. 63., 65. p. és 265. p.

<sup>3</sup> *Magyarország története* II. köt. Szerkesztették: MOLNÁR ERIK főszerkesztő, PAMLÉNYI ERVIN és SZÉKELY GYÖRGY. 1967. Gondolat K. 380–381. p. és 586. p.

<sup>4</sup> SIPOS JÓZSEF: *A Kisgazdapárt kormánypárttá bővülése.* = *A Szegedi Tanárképző Főiskola Tudományos Diákköreinek Kiadványai.* Szeged. 1973. Szerk.: KÓBOR JENŐ és SIPOS JÓZSEF 45–61. p.

<sup>5</sup> *Magyarország története 1918–1919 1919–1945.* Főszerk.: RÁNKI GYÖRGY. Szerk.: HAJDÚ TIBOR, TILKOVSKY LÓRÁNT. Akadémiai K. Bp. 1976. 445. p. és 1244. p.

kította pártját.” Ezen a napon ugyanis megválasztották az Egységes Párt vezetését.<sup>6</sup>

Velük szemben a GUNST PÉTER által szerkesztett az 1970-es és az 1980-as években hat kiadást elért *Magyarország történeti kronológia. Az őskortól 1970-ig.* c. kézikönyvben azt olvashatjuk, hogy „1922. január 5-én Bethlen István és párhívei (volt disszidensek) megjelentek a Kisgazdapárt vacsoráján, majd február 2-án beléptek a Kisgazdapártba, amely Keresztény Kisgazda, Földműves és Polgári Párt (Egységes Párt) néven egyedüli kormánypárttá vált.”<sup>7</sup> Ezt a véleményt képviselte, a BALOGH SÁNDOR által szerkesztett, 1985-ben megjelent, *Magyarország a XX. században* c. szintézis – egyébként ROMSICS IGNÁC által írt fejezete is: Szerinte Bethlennek hosszas tárgyalások után sikerült elérnie, hogy „1922. február 2-án mintegy 20 másik konzervatív és konzervatív-liberális képviselőtársával együtt a kisgazdapárt felvegye tagjai közé, s 'vezérré' fogadja.”<sup>8</sup>

Ezen állításokkal és időpontokkal szemben a BENDA KÁLMÁN főszerkesztésébe, az Akadémiai Kiadónál 1982-ben megjelent *Magyarország történeti kronológiája* c. kézikönyv újakkal állt elő. E szerint 1922. január 5-én Bethlen István gr. bejelenti a Kisgazdapárt klubjában, hogy a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja egyesülni kíván a Kisgazda Párttal.” Az 1922. február 22.-én pedig „A Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja egyesül a Kisgazdapárttal. Az új párt neve: Keresztény Kisgazda, Földműves és Polgári Párt.” (E korszakkal foglalkozó részt FEJES JUDIT állította össze.)<sup>9</sup>

### *A Rendszerváltás utáni szintézisekből*

ROMSICS IGNÁC 1991-ben megjelent nagysikerű Bethlen életrajzában viszont úgy látta, hogy 1921 végétől a miniszterelnök „új elképzelésének lényege a legitimistákkal való szakítás... és ... a Kisgazdapárt kormánypárttá bővítése volt.” Ennek eredményeként a „disszidens csoport tagjai február 1-én írták alá a belépési nyilatkozatukat és formálisan február 2-án csatlakoztak” a Kisgazdapárthoz, amelyből így lett Egységes Párt.<sup>10</sup> Ezzel szemben a GERGELY JENŐ, GLATZ FERENC és PÖLÖSKEI

---

<sup>6</sup> PÖLÖSKEI FERENC: *Horthy és hatalmi rendszere 1919–1922.* Kossuth K. Bp. 1977. 189. p.

<sup>7</sup> *Magyar történeti kronológia. Az őstörténettől 1970-ig.* Tankönyvkiadó, Bp. Szerk.: GUNST PÉTER. 475. p.

<sup>8</sup> *Magyarország története a XX. században.* Kossuth K. Bp. 1985. 133. p.

<sup>9</sup> *Magyarország történeti kronológiája 1848–1944.* III. köt. Főszerk.: BENDA KÁLMÁN. 884. p.

<sup>10</sup> ROMSICS IGNÁC: *Bethlen István. Politikai életrajz.* Magyarságkutató Intézet. Bp. 1991. 142. p.

FERENC által szerkesztett *Magyarországi pártprogramok 1919–1944* c. kézikönyv állítja, hogy Bethlen „1922. január 5-én kijelentette: pártja, a KNEP egyesülni kíván a kisgazdapárttal” és abba a volt munkapárti politikusok segítségével „beolvasztotta az önálló kisbirtokos törekvéseket hangoztató... kisgazdákat. A pártot hivatalosan 1922. február 22-én Keresztény- Keresztényen Kisgazda-, Földműves és Polgári Párt néven (ismertebb nevén: Egységes Párt) alakították meg.”<sup>11</sup>

E megállapításokat aztán szinte minden ezután megjelent szintézis átvette.<sup>12</sup> Még a korszakot kiválóan ismerő ORMOS MÁRIA: *Magyarország a két világháború korában (1914–1945)* c., 1998-ban megjelent gondolatgazdag könyvében is azt olvashatjuk, hogy Bethlen „1922. január elején ellátogatott a párt klubjába és közhírré tette, hogy *saját pártját*, a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártját egyesíteni kívánja a kisgazdákkal. Ez praktikusán azt jelentette, hogy a miniszterelnök 1922. február 22-én mintegy kéttucat hívével egyetemben *belépett* a kisgazdapártba, és az új szervezet felvette a Keresztény Kisgazda, Földműves és Polgári Párt elnevezést.” Ezzel szemben a kronológiában azt állítja, hogy 1922. február 2-án Bethlen István és hívei *beléptek a Kisgazdapártba*, amely felveszi a Keresztény Kisgazda és Polgári Párt elnevezést (általában Egységes Pártként emlegetik.)<sup>13</sup> ORMOS MÁRIA és ROMSICS véleményével szemben a GERGELY JENŐ–PRITZ PÁL: *A trianoni Magyarország, 1918–1945.* c., ugyanabban az évben megjelent könyve állítja: „A szakirodalomban máig jelen van az a felfogás, hogy Bethlen és közvetlen elvarabai *úgymond beléptek a kisgazdapártba*, majd erre alapozva szervezték meg az Egységes Pártot, a jövődó kormányzópártot. Valójában közlelről sem erről volt szó, hanem a kisgazdapárt szétveréséről, Nagyatádi és a csizmás képviselők marginalizálásáról.”<sup>14</sup> Talán ezért is ROMSICS IGNÁC: *Magyarország története a XX. században* c., 1999-ben megjelent remek szintézisében pedig – saját korábbi véleményét is megváltoztatva – így ír e kérdésről: „A választójog megváltoztatásával egyidejűleg Bethlen a korábbi pártstruktúrát is megváltoztatta. 1922 folyamán mindkét nagy pártot, az Egyesült Kisgazdapártot (nem ez volt a neve – S.J.) és a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártját is sikerült *felbomlasztania, s részben összeolvasztania.*” Az időrendi áttekintésnél pedig már nála is az áll, hogy „1922. február 22. Bethlen István vezetésével megalakul az Egy-

---

<sup>11</sup> Magyarország pártprogramok 1919–1944. Szerk.: GERGELY JENŐ, GLATZ FERENC, PÖLÖSKEI FERENC. Kossuth Kiadó, Bp., 64. p.

<sup>12</sup> BERTÉNYI IVÁN–GYAPAY DÉNES: Magyarország rövid története. Maecenas, 1992. 552. p. L. NAGY ZSUZSA: Magyarország története 1918–1945. Egyetemi jegyzet. 2. bővített kiadás. Debrecen. 1995. 100. p., Magyarország a XX. században. I. köt. Politika és társadalom, hadtörténet, jogalkotás. Főszerk.: KOLLÉGA TARSOLY ISTVÁN. Szekszárd, 1996. 55. p.

<sup>13</sup> ORMOS MÁRIA: Magyarország a két világháború korában 1914–1945. Csokonai K. 1998. 101–102. p. és 290. p.

<sup>14</sup> GERGELY JENŐ–PRICZ PÁL: A trianoni Magyarország 1918–1945. Bp. 1998. 60. p.

séges Párt.”<sup>15</sup> GERGELY JENŐ–IZSÁK LAJOS: *A 20. század története* c. – 2000-ben megjelent – könyvükben az Egységes Párt létrehozását szintén a *Kisgazdapárt és a KNEP felszámolásaként* írták le. De nem szóltak e párt megalakítási időpontjáról.<sup>16</sup> Ezzel szemben GERGELY JENŐ: *Gömbös Gyuláról* szóló – 2001-ben megjelent – biográfiájában azt olvashatjuk, hogy „1922. február 2-án Bethlen István és a disszidensek élén bevonult a kisgazdapártba, így létrejött a kisgazdapárt és a disszidensek egyesüléséből az Egységes Párt.”<sup>17</sup>

E historiográfiai áttekintés bizonyítja, hogy az Egységes Párt megalakítása időpontjának, formájának és megítélésének módjában sem alakult ki a történészek között egységes álláspont. Sőt! A szakirodalomban egymásnak is ellentmondó állításokat találunk. De – mint láttuk – az is előfordul, hogy ugyanazon szerző kétféle időpontját is megadja az Egységes Párt létrehozásának, illetve korábbi véleményével ellentétesen ítéli meg annak megalakítási módját. A szakirodalomból lehetne még idézni a felsoroltakhoz hasonlóan ellentmondó állításokat. Erre azonban itt és most nincs lehetőség, de talán nem is szükséges. Írásomban e megállapításokkal vitázva az alábbiak bizonyítására vállalkozom: Nem a KNEP egyesült a Kisgazdapárttal. A KNEP nem volt Bethlen pártja. 1922. január elején Bethlen és hívei nem vonultak be a Kisgazdapártba. A Kisgazdapárt nem 1922. február 22-én vette fel nevébe a polgári jelzőt. A miniszterelnök mintegy kéttucat hívével nem február 22-én lépett be a Kisgazdapártba. Az Egységes Párt nem február 22-én alakult meg. A Kisgazdapártot nem sikerült Bethlennek felbomlasztania és összeolvasztania a KNEP-pel. Az Egységes Párt a Kisgazdapárt kibővítésével alakult meg. Ezek után nézzük a szintézisekben olvasható állításokkal szembeni legfontosabb tényeket.

### *„Ez a párt az a szikla...”*

Először azt érdemes tisztázni, hogy a KNEP nem volt Bethlen pártja. Annak vezetője ugyanis 1922 január 4-ig gr. Andrássy Gyula volt. Ő éppen a KNEP január 4.-i esti értekezletén jelentette be, hogy – pártja egy részének a detronizációs törvény elfogadása során és azt követően tanúsított magatartása miatt – kilép a pártból. Ő és karlista elvbarátai másnap a nemzetgyűlésben is élesen támadták Bethlent és kormányát, illetve a katolikus papságra támaszkodva széleskörű legitimista propagandát fejtettek ki az országban. (Egyébként Andrássy 10 karlista képviselőtársával január 15-én egyesült a Friedrich-féle Keresztény Nemzeti Párttal és megalakították

---

<sup>15</sup> ROMSICS IGNÁC: *Magyarország története a XX. században*. Osiris K. Bp. 1999. 224., 558. p.

<sup>16</sup> Lásd például: GERGELY JENŐ–IZSÁK LAJOS: *A 20. század története*. Pannonica Kiadó. Bp., 2000. 61–62. p.

<sup>17</sup> GERGELY JENŐ: *Gömbös Gyula. Politikai pályakép*. Vince Kiadó. Bp., 2001. 118–120. p.

a Keresztény Nemzeti Földműves és Polgári Pártot. Ezt január 21-én jelentette be Friedrich a képviselőházban tartott értekezleten.)<sup>18</sup> Ezért Bethlen január 5-én este megjelent a Kisgazdapárt vacsoráján, ahol harcot hirdetett a legitimista propaganda ellen és beszéde végén bejelentette: „ez a párt az a szikla, amelyre a jövő Magyarország felépíteni lehet (Percekig tartó taps.), én ezzel a párttal személyesen és barátaimmal együtt *egyesülni* kívánok. (Éljenzés. A párt tagjai újra felállnak és lelkesen ünneplik a miniszterelnököt.) Kérem, hogy ti is ezt tegyétek. (Szűnni nem akaró lelkes éljenzés és taps.)”<sup>19</sup>

Kik voltak Bethlen „barátai” és mi történt ezután? A miniszterelnök leghűségesebb politikai barátai, és támogatói az un. disszidens képviselők voltak, akik már korábban kiléptek a KNEP-ből és a Kisgazdapártból. Ők azonban január 6-ai értekezletük után kijelentették: „Azon az alapon, hogy mindenki a Kisgazdapártba lépjen be, az egységes párt aligha jöhet létre.”<sup>20</sup> Tehát ekkor még ellenezték a Kisgazdapárt egységes párttá bővítését. A félreértések tisztázása érdekében 7-én az MTI közölte, hogy 5-én Bethlen csupán „hajlandóságát nyilvánította, hogy a Kisgazdapárttal *egyesüljön*.”<sup>21</sup> 1922. január 5-én tehát Bethlen ellátogatott ugyan a Kisgazdapártba, de nem a KNEP-et, hanem barátait, vagyis a disszidenseket kívánta egyesíteni azzal. Ez azt is jelenti, hogy ekkor még ő és hívei sem vonultak be a Kisgazdapártba!

### *A polgári jelző*

A következőkben azt az állítást cáfoljuk, hogy a Kisgazdapárt 1922. február 22-én vette fel nevébe a polgári jelzőt. 1921. november végén Bethlen saját programja és a pártok felbomlasztása alapján próbálta meg a saját egységes pártja létrehozását. Ezzel szemben Nagyatádi és hívei a Kisgazdapárt egyedüli kormánypárttá bővítésének koncepcióját szegezték szembe, úgy, hogy ők már akkor hajlandónak mutatkoztak a párt programjának és nevének kibővítésére a „polgári” jelzővel. Ezt azonban akkor még Bethlen és hívei elvetették.<sup>22</sup> Nagyatádi és hívei 1922 januárjában is csak ezen az alapon voltak hajlandók az egységes párt létrehozására. Ennek ellenére a liberális csoport három tagja mégis kilépett a pártból. E bonyolult és egész januárban zajló tárgyalások szorosán összekapcsolódtak a Bethlen–Klebsberg-féle választójogi tör-

---

<sup>18</sup> KARDOS JÓZSEF: Legitimizmus. Legitimista politikusok Magyarországon a két világháború között. Korona K. Bp. 1998. 84–91. p.

<sup>19</sup> Gróf Bethlen István beszédei és írásai. I. köt. Génius K. Bp. 1933. 225. p. Lásd még: A Kisgazda, 1922, I. 15. 1–2. p.

<sup>20</sup> Új Nemzedék, 1922. I. 8. 1. p.

<sup>21</sup> Pesti Napló, 1922. I. 8. 3. p.

<sup>22</sup> SIPOS JÓZSEF: Nagyatádi Szabó István és a második Bethlen kormány megalakulása. Szabolcs-Szatmár-Bereg Levéltári Évkönyv XV. 2001. 155–286. p.

vénytervezettel. Ez – mint közismert – vidéken újra be kívánta vezetni a nyílt szavazást. Nagyatádi és hívei azonban ezt ekkor is elleneztek. Pártjuk újkonzervatív agrárius szárnya, a Gömbös-csoport és Bethlen–Klebelsberg, illetve Horthy részéről is azonban nagy politikai nyomás nehezedet rájuk. Január 25-én egy Horthynál megtartott sokadik tanácskozás utána Bethlen kijelentette: „ragaszkodik ugyan a választójogi törvénytervezetben szereplő vidéki nyílt szavazáshoz, de a kormány nem tette annak elfogadását pártkérdéssé. A nemzetgyűlésben tehát majd mindenki lelkiismerete szerint szavazhat.”<sup>23</sup>

Ez megnyugtatta a Kisgazdapárt liberális agrárdemokrata többségét. Ezért a párt aznap esti értekezlete a következő fontos határozatot hozta: „A párt, mint a keresztény agrár gondolat megtestesítője, programjának, különösen a földbirtokreform becsületes végrehajtásának tekintetében, hasonlóképpen az 1920. évi I. és a XVII. tc. és az 1921. évi XLVII. tc.-ben lefektetett alkotmányos jogrendnek bármely irányból jövő megtámadásával szemben vallott álláspontjának változatlan fenntartása mellett kijelenti, hogy elérkezettnek látja az időt arra, hogy egységes táborába szólítsa mindazokat, akik a párt elveit férfias őszinteséggel magukévá teszik. A párt ... miként azt már 1921 december havában elhatározta, nevét *Keresztény Kisgazda, Földműves és Polgári Pártra* bővíti, és ... várja a termelőmunka és a szellemi élet azon munkásait, akik a földműves nép millióival karöltve kívánnak dolgozni a független Magyarország feltámadásán és megerősödésén.”<sup>24</sup>

E határozat lényege tehát az, hogy a Kisgazdapárt csak azokat hívta táborába, akik elfogadják programját, különösen a földreform végrehajtását, az addigi alkotmányos kereteket, a kormányzói jogkör kiszélesítését és a detronizációs törvényt. Ez utóbbi lehetetlenné tette a karlisták és a szélső legitimisták, vagyis a katolikus és legitimista földbirtokos arisztokrácia és a legitimista klérus pártba való belépését. A párt nevének a polgári jelzővel való kibővítése pedig azt jelentette, hogy nem annak szétveréséről, – ahogy ezt eddig a szakirodalom döntő többsége állítja – hanem egyedüli *kormányzó párttá bővítéséről* beszélhetünk. Mi volt akkor a kompromisszum? Amiről nem volt szó az állásfoglalásban: tehát az nem követelte külön a titkos választójogot és a közigazgatás demokratizálását, de nem szól a Bethlen által szorgalmazott felsőházi reformról sem.

A Kisgazdapárt tehát nem 1922. február 22-én, hanem január 25-én önszántából, a belső pártdemokrácia szabályainak betartásával vette fel nevébe a polgári jelzőt.

---

<sup>23</sup> Népszava, 1922. I. 26. 3. p.

<sup>24</sup> Világ, 1922. I. 26. 2. p. és A Kisgazda, 1922. II. 5. 5. p. Megjegyezzük, hogy a 18–20. és a 22–23. A hivatkozásban közölt idézetek már megtalálhatóak SIPOS JÓZSEF: A Kisgazdapárt kormánypárttá bővítése. A Szegedi Tanárképző Főiskola Tudományos Diákkörcinek Kiadványai. Szeged, 1973. 45–61. p.

Ezért cserébe a liberális, agrár demokrata szárny, a január 26-i nemzetgyűlésen Bethlentől kicsikarta, a mezőgazdasági munkások és cselédek balesetbiztosítási hozzájárulásának törvény általi felemelését és a földbirtokreform törvény végrehajtásának gyorsítását. Ők viszont beleegyeztek, hogy a felsőház visszaállítására vonatkozó törvényjavaslat, – amely már a közjogi bizottság előtt volt – a nemzetgyűlés is tárgyalhassa. Azonban erre már nem került sor 1922 februárjában. Annak tárgyalására csak Nagyatádi 1924. november 1.-én bekövetkezett halála után került sor. Mert valószínűleg ez is benne volt a Bethlen – Nagyatádi kompromisszumban.

### *Az egységes párt megalakítása.*

Ezután – röviden – azt kívánjuk bizonyítani, hogy a miniszterelnök mintegy kéttucat hívével nem február 22-én lépett be a Kisgazdapártba. hanem február 2-án. Ebből következik, hogy az Egységes Párt február 2-án alakult meg. Egyúttal azt a félreértést is el szeretnénk oszlatni, hogy a miniszterelnök hívei nem a KNEP tagjai voltak. A Kisgazdapárt január 25-én hozott határozatát Nagyatádi, a pártvezetőség nevében, egy levél kíséretében 28-án elküldte a disszidensekhez. Ebben rámutatott: elhatározták a „*párt kereteinek kibővítését*” és remélik, hogy a Bethlen „feltétlenül követő disszidens képviselők velünk való *egyesülése* lehetővé vált.”<sup>25</sup>

E levél és a Kisgazdapárt határozatának kézhezvétele után a disszidensek között elkezdtek egy olyan ívet körözni, amelyben kimondták az ahhoz való csatlakozásukat. Ezt az ívet elsőnek Bethlen miniszterelnök írta alá. A disszidensek február 1.-én lezárták a csatlakozó ívükön az aláírások sorát. Bethlen és a disszidens csoport, illetve 2 pártonkívüli (Erekly Károly és Tasnádi-Kovács József) és csupán egy KNEP-es képviselő (Szádeczky-Kardoss Lajos) lépett be 1922. február 2-án a Kisgazdapártba. Tehát ekkor – Bethlennel együtt – 22 képviselő lépett a Kisgazdapártba. Mindezt egyébként – ha kissé ellentmondásosan is – de már NEMES DEZSŐ megírta az általa is szerkesztett és 1956-ban megjelent közismert dokumentumkötet bevezető tanulmányában. Ezt az ellentmondást azonban a 60-as és a 70-es évek nagy szintézisei nem tudták feloldani. A GUNST PÉTER által szerkesztett hat kiadást megért kézikönyv és ROMSICS IGNÁC 1999 előtt írt könyvei viszont – mint láttuk – 1922. február 2-át tekintette az Egységes Párt megalakulásának.<sup>26</sup>

---

<sup>25</sup> Népszava, 1922. I. 29. 2. p.

<sup>26</sup> NEMES DEZSŐ: A fasiszta rendszer kiépítése Magyarországon a Bethlen kormányzat kezdeti időszakában 1921–1924. = Iratok az ellenforradalom történetéhez 1919–1945. 2. Köt. Bp. 1956. Szikra K. 62–67. p. Magyar történelmi kronológia. Az őskortól 1970-ig. Hatodik kiadás. Tankönyvkiadó, Bp. Szerk: GUNST PÉTER. 475. p.



Ezzel szemben – mint láttuk – a rendszerváltás után írt szintézisek szerint az Egységes Párt 1922. február 22-én alakult meg. Csupán Gergely Jenő állítja azt, hogy az 1922. február 2-án alakult meg. Kiknek van igaza? Közismert, hogy a választójogi törvénytervezet parlamenti vitája február 16-ig nem fejeződött be. Ekkor lejárt a nemzetgyűlés 2 éves mandátuma és Horthy – a miniszterelnök javaslata alapján – feloszlatta a nemzetgyűlést. Az egyedüli kormányzó párttá bővülő Kisgazdapárt aznap esti búcsúlakomáján Bethlen elmondta: „Koalíciós kormányzatok Magyarországon mindig halálra voltak ítélve. Egységes párt kell, hogy hordozza Magyarországon a kormányzat terhét, csak akkor élvezheti annak előnyeit is. Egységes pártot... nem tudunk *eddig teljes mértékben* létesíteni, létesítenünk kell a választások előtt.” Bethlen így akarta elérni „az alsóbb, felsőbb és középső rétegek összefogását.” Nagyatádi elismerte, hogy az egységes párt megalakítását elvi harcok előzték meg, ezt ő a miniszterelnökkel is megvívta, de bízott a létrehozott elvi alapok szilárdságában. A két legnagyobb veszélyt azokban látta, „akik puccsal akarták és akarják megoldani a királykérdést” és „akik felekezeti ellentéteket szítanak az országban.” A megváltozott viszonyok között az „alkotmányjogi kérdéseket kell rendeznünk,” – mondotta, de ezeket nem részletezte.<sup>27</sup>

A Kisgazdapárt kibővítéséért Bethlen további gazdasági engedményeket adott: február 17-én a minisztertanács az ő javaslatára 11,800 000 korona kiegészítést szavazott meg az FM irányítása alatt álló gazdasági szakoktatási intézmények dologi kiadásaira és a január 27-én engedélyezett havi 8000 db. hízott sertés exportját további 4000 db-bal megemelte.

A miniszterelnök február 17-én – a Kisgazdapárt vezetőségének korábbi felhatalmazása alapján – felhívást intézett a volt Tisza-féle Munkapárt egy részét tömörítő, parlamenten kívüli *Nemzeti Középpárthoz*, és a volt alkotmánypártiakat összefogó *Magyar Rendpárthoz*, illetve a *Egyesült Függetlenségi és 48-as Párthoz* és felszólította ezek tagságát az Egységes Párthoz való csatlakozáshoz. Erre 18-án a Nemzeti Középpárt kimondta a párt feloszlátását és elhatározta, hogy tagjai *egyéni* lépnek be az Egységes Pártba. Ugyanezen a napon a Magyar Rendpárt vezetősége is levélben jelentette be Bethlennek, hogy „örömmel vesz részt az Egységes Párt megalakításában.” E két párt tagjainak Egységes Pártba való belépésére azonban csak február 24-én került sor.<sup>28</sup>

Február 22-én azonban nem történt olyan politikai esemény, ami indokolná az új szintézisek azon állítását, hogy a KNEP és a Kisgazdapárt egyesítésével akkor alakult meg az Egységes Párt. Honnan került ez a dátum és összefüggés az új összegzésekbe? Mint láttuk, ez a dátum és összefüggés először a BENDA KÁLMÁN által

<sup>27</sup> Szózat, 1922. II. 17. 1–2. p. és A Kisgazda, 1922. II. 26. 2. p.

<sup>28</sup> Iratok az ellenforradalom történetéhez 1919–1945. 2. Köt. Bp. 1956. 268–270. p.

szerkesztett *Magyarország történeti kronológiája* c. akadémiai kézikönyvben szerepelt. Ezután tudomásom szerint ez a dátum BALOGH–IZSÁK–GERGELY–FÖGLEIN: Magyarország története 1918–1975 c. – először 1986-ban megjelent – egyetemi tankönyv időrendi áttekintésében tűnt fel. Így: „1922. február 22. A Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja a Nagyatádi-féle kisgazdapárttal egyesült Keresztény Kisgazda, Földműves és Polgári párt néven (közkeletű neve: Egységes Párt).” Egyébként ezt nem állítja a tankönyv Egységes Párt megalakítását tárgyaló fejezete sem. Vagyis már a tankönyvön belül ellentmondás van.<sup>29</sup> Tehát az 1982-es akadémiai kézikönyv a forrása a legújabb szintézisek azon megállapításainak, hogy az Egységes Párt megalakítása 1922. február 22-én történt meg. Ezen a napon azonban semmi ilyen esemény nem történt. Ezért ez a dátum elfogadhatatlan. Annál inkább elfogadható az Egységes Párt megalakítási időpontjának 1922. február 2-a. Egyrészt, mert Bethlen és a disszidensek akkor beléptek a Kisgazdapártba. Másrészt, mert a kor politikusai és napilapjai is ezt a dátumot tekintették az Egységes Párt megalakításának. Ezért – annyi burkolt vita és félreértés után – mi is ezt az időpontot javasoljuk elfogadásra.

### *Az új vezetőség megválasztása.*

Az Egységes Párt új vezetőségének megválasztására február 23.-án került sor. Bethlen itt az elégedetlenkedő liberális, agrár–demokrata szárny megnyugtatására kijelentette: „Nem azért jöttem ide, hogy ennek a pártnak az elveit, programját megváltoztassam, hanem, hogy azokat *kiegészítsem* és teljessé tegyem.” Nem azért jöttem ide, – mondotta – hogy a „párt demokratikus jellegét megszüntessem, hogy a párt demokratikus programját visszafejlesztsem reakciós programmá.” Javaslatára a pártértekezlet megválasztotta a párt elnökségét és intézőbizottságát. Ez utóbbi feladatának tartotta, hogy „kiépítse és megszervezze a vidék városi és központi szerveit.”<sup>30</sup> Bethlen a párt elnökének Nagyatádit, társelnökének Gaál Gasztont ajánlotta, azzal, hogy a másik társelnöki állást hagyják szabadon. Alelnökök lettek: Sokorópátkai Szabó István, Rubinek István, Meskó Zoltán, Szijj Bálint, Gömbös Gyula és a disszidensektől Fay Gyula. Ők a párton belüli irányzatokat képviselték. Nagyatádi elsősorban Szijjra, Meskóra és Gaál Gasztonra számíthatott. Az intézőbizottságnak ekkor 20 tagját választották meg. Közülük csak 3-an tartoztak a volt disszidensek közé, 12-en Nagyatádi emberei voltak, 5-en pedig a Kisgazdapárt újkonzervatív–agrárius szárnyához tartoztak, akik több mindenben a miniszterelnökkel és a disszidensekkel értettek egyet. Bethlen javaslatára 4–5 helyet meghagytak a később csat-

<sup>29</sup> BALOGH–IZSÁK–GERGELY–FÖGLEIN: Magyarország története 1918–1975. Második kiadás. Tankönyvkiadó, Bp. 1988. 62. p. és 341. p.

<sup>30</sup> Világ, 1922..II. 25. 2. p. és A Kisgazda, 1922. III. 5. 1–2. p.

lakozóknak. A párt miniszterei és államtitkárai hivatalból tagjai lettek az intézőbizottságnak. Az Egységes Párt vezetőségének összeállítása tehát nem Bethlen műve, hanem az ő és Nagyatádi *kompromisszuma* volt. Ez megfelelt a párton belüli erőviszonyoknak és annak az elvnek, hogy a belépők csak számarányuknak megfelelő képviselőt kaphatnak a vezetésben. A vezetőség összetétele alapján tehát Nagyatádi úgy érezhette, hogy elfogadható *kompromisszumot* kötött Bethlennel, hogy ő és hívei az Egységes Pártban is megőrizhetik politikai súlyukat és ezért a konszolidáció irányát, és tartalmát is befolyásolni tudják majd.

Kérdés: ezt az időpontot tekinthetjük-e a párt megalakításának? A tízkötetes Magyarország története szintézis nyolcadik kötete azt állította, hogy „1922. február 23-án megállapodás született az új kormányzópárt szervezeti keretéről.”<sup>31</sup> Láttuk, hogy csak az új párt elnökségét és intézőbizottságát választották meg. Ezeket sem teljesen. A párt nevét már január 25-én kibővítették a polgári jelzővel. A szervezeti keretekről Bethlen csupán annyit mondott, hogy az intézőbizottság feladata lesz, hogy „kiépítse és megszervezze a vidék városi és központi szerveit.” PÖLÖSKEI FERENC: *Horthy és hatalmi rendszere 1919–1921* c. könyve viszont ezt a dátumot tekinti az Egységes Párt megalakításának. Ezt azonban – mint láttuk – egyrészt nem fogadta el a történészek többsége, illetve alaptalanul február 22-ét tekintették párt megalakulásának. Az Egységes Párt új országos vezetőségének megválasztását a kortársak sem tekintették a párt megalakulásának.

Az Egységes Pártba február 24-én lépett be a báró Perényi Zsigmond vezette volt *Nemzeti Középpárt* és a Grecsák Károly vezette volt alkotmánypártiakat tömörítő *Magyar Rendpárt* politikusainak egy része. Az Egységes Párt első vezetőségi értekezlete február 28-án volt. Bethlen itt bejelentette, hogy a párt legutóbbi értekezlete alapján Gömbös Gyulát kérte fel az ügyvezető alelnöknek, aki a választás harc vezetését is megkapta. Az üresen hagyott alelnöki székekbe megválasztották báró Perényit és Molnár Dezső nyugalmazott altábornagyot. Az intézőbizottságba pedig báró Lers Vilmost, gróf Károlyi Imrét és Almássy Lászlót. Ezzel Nagyatádi és hívei pártvezetésen belüli formális többsége megszűnt. Az erőviszonyok Bethlen és Nagyatádi között kiegyenlítődtek.

Ezután Gömbös ismertette a párt *Szervezeti Szabályzatát* és a választásokra való felkészülés ütemtervét. Bethlen pedig a minisztertanács által elfogadott választójogi rendeletervezetet ismertette, és újra ragaszkodott a vidéki nyílt szavazás bevezetéséhez. Nagyatádi a titkos szavazás mellett érvelt. Őt Dömötör Mihály és Simonyi-Semadam Sándor támogatta. Bethlen azt állította, hogy mivel itt kormányintézkedésről van szó, a felelősség csak a kormányt illeti és nem a pártot. Simonyi-

---

<sup>31</sup> Magyarország történet 1918–1919, 1919–1945. Főszerk.: RÁNKI GYÖRGY. Szerk.: HAJDU TIBOR, TILKOVSKY LORÁNT. Akadémiai K. Bp. 1976. 445., 1244. p.

Semadam ezzel az állásponttal is vitázott, de végül kisebbségben maradtak. Az értekezlet után Nagyatádi nyilatkozott a titkosság elejtésének kérdéséről: *elvi álláspontjának fenntartásával* meghajolt a miniszterelnök közjogi magyarázata előtt. Mint közismert, Bethlen csak ezután, március 2-án jelentette meg a vidéki választókerületekben a nyílt szavazást visszaállító választójogi rendeletet. Bethlen február 17-én elküldött levelét követően az *Egyesült Függetlenségi és 48-as Párt*, belső viták után *feloszlott*. Majd annak volt jobbszárnya, – kb. 40 fő – Hoitsy Pál vezetésével, március 2-án belépett az Egységes Pártba. Csatlakozásuktól Nagyatádi és hívei saját, párton belüli pozícióik megerősítését remélték.<sup>32</sup>

### *Értékelések*

Hogyan értékelték a történészek eddig az Egységes Párt megalakítását? Az 1976-ban megjelent nyolcadik kötet szerint: az Egységes Pár „Bethlen *terve* szerint úgy alakult meg, hogy Nagyatádi Szabó és párthívei eleinte fel sem ismerték teljes vereségüket.”<sup>33</sup> E megállapítást PÖLÖSKEI 1977-ben már így fejlesztette tovább: „Bethlen tehát... a Kisgazdapárt *felszámolásával* egyidejűleg megalakította pártját. A díszes elnöki tisztséggel jutalmazott Nagyatádi Szabó fel sem fogta az események horderejét, mert sem koncepcióval, sem taktikai érzékkel nem állhatta a versenyt az ellenforradalom politikai vezéralakjává felnövő Bethlennel.”<sup>34</sup> A BALOGH–IZSÁK–GERGELY–FÖGLEIN féle 1988-as jegyzet azt állította, hogy a „Nagyatádi–Bethlen kézfogás a valóságban a kisgazdapárt halálát jelentette.”<sup>35</sup> NAGY JÓZSEF: *A Nagyatádi-féle földreform* c. 1993-ban megjelent könyve szerint „Nagyatádi Szabó történelmi tévedése volt” a Bethlennel való kézfogás, amellyel „eladta az arisztokráciának” a parasztpártot.<sup>36</sup> Ezen egyoldalú megállapításokat, amelyek Nagyatádit és híveit lejáratták, teljes vereségükről és árulásukról szólnak és Bethlen politikai zsenialitását túlbecsülik – mint láttuk – nem támasztják alá a történelmi tények. Ezért számunkra elfogadhatatlanok

A rendszerváltás utáni szintézisek témánkkal kapcsolatos értékelései sem mindig a történelmi eseményeket tükrözik. Nem tartjuk reálisnak azt a megállapítást, hogy KNEP egysülni akart a Kisgazdapárttal. Azt sem, hogy Bethlen a KNEP-be a volt munkapárti politikusok segítségével „beolvasztotta az önálló kisbirtokos törekvéseket

---

<sup>32</sup> SIPOS JÓZSEF: A Kisgazdapárt Egységes Párttá bővítése. Kézirat. 65. p.

<sup>33</sup> Magyarország története 1918–1919, 1919–1945. 445. p.

<sup>34</sup> PÖLÖSKEI FERENC: Horthy és hatalmi rendszere 1919–1922. Kossuth K. Bp. 1977. 189. p.

<sup>35</sup> BALOGH–IZSÁK–GERGELY–FÖGLEIN: Magyarország története 1918–1975. Tankönyvkiadó, Bp. 1988. 62. p.

<sup>36</sup> NAGY JÓZSEF: A Nagyatádi-féle földreform. Eger, 1993.

hangoztató... kigazdákat.”<sup>37</sup> Sem azt, hogy a „kigazdapárt szétveréséről, Nagyatádi és a csizmás képviselők marginalizálásáról” volt szó.<sup>38</sup> De azt sem, hogy Bethlennek „mindkét nagy pártot, az Egyesült Kigazdapártot és a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártját is sikerült felbomlasztania, s részben összeolvasztania”<sup>39</sup> Azt a véleményt sem tartjuk reálisnak, mely szerint az Egységes Párt úgy jött létre, hogy „A tényleges erőviszonyokat operettbe illő színjátékkal elfedő 'Nagyatádi–Bethlen kézfogás' a valóságban azt jelentette, hogy Bethlen és csoportja úgy vonult be a kigazdapártba, hogy onnan 'kitúrta' az addigi gazdákat, Nagyatádit és a parasztdemokráciát akaró csizmásokat.”<sup>40</sup> Ezeket az állításokat mi nem látjuk igazolhatónak.

Itt – amennyiben e folyamatot röviden összegezni és értékelni akarjuk – a Kigazdapárt *egységes párttá bővítéséről beszélhetünk. Miért? Mert az Egységes Párt megalakítása a Kigazdapárt nevének, szervezeti kereteinek és programjának kiegészítésével, bővítésével történt meg. Nem pedig a párt beolvasztásával, szétverésével, Nagyatádi marginalizálásával és nem a két párt felbomlasztásával és részbeni összeolvasztásával.* Hiszen Nagyatádi az Egységes Párt elnöke lett, híveinek egy jelentős része pedig annak intézőbizottságában jelentős pozíciókat kapott. A Bethlen–Nagyatádi kézfogást tehát én nem a parasztpolitikus árulásának, hanem nagy *kompromisszumának* tartom. E kompromisszum mértékén folyik most köztem és a tisztelt kollégáim között a vita. Ők lényegében elfogadják a több évtizedes sematikus megállapításokat. Én pedig nem, mert saját alapkutatásaim azt bizonyítják, hogy azok nem felelnek meg a történelmi tényeknek. E vitát persze azért is szorgalmazom, mert tudom: közös feladatunk a Nagyatádi–Bethlen kézfogás és a bethleni konszolidáció eddigieknél reálisabb értékelése.

A Kigazdapárt Egységes Párttá bővülését bizonyítja az is, hogy 1922 tavaszán, annak megyei, járási, városi és helyi szervezeteit – amennyiben elfogadták a Nagyatádi–Bethlen kézfogást – nem szétverték, beolvasztották, hanem Egységes Párttá bővítették. E folyamat lényegéről azonban még nem rendelkezünk elégséges adatokkal. Valószínűleg csökkent a helyi pártvezetőségek paraszti- és nőtt az úri-hivatalnoki–értelmiségi jellege. Ez azonban még nem jelenti azt, hogy e párt tagságának és szavazóbázisának paraszti jellege is megváltozott volna. A Kigazdapárt Egységes Párttá bővítése az a kompromisszumos forma, amely nemcsak a legfelső szinteken, de máshol is biztosította a birtokos parasztság – elsősorban a gazdag-parasztság – országos és helyi politikai képviseletét és érdekérvényesítő lehetőségét. Ezért én az Egységes Pártot – legalábbis Nagyatádi haláláig, de valószínűleg tovább

---

<sup>37</sup> GERGELY–GLATZ–PÖLÖSKEI: im.: 64. p.

<sup>38</sup> GERGELY–PRITZ: im.: 60. p.

<sup>39</sup> ROMSICS: im.: (1999) 224. p.

<sup>40</sup> GERGELY–IZSÁK: im.: 64. p.

is – nem csak a „nagybirtokosok, a nagypolgárság és az úri középosztály egyensúlyán nyugvó”<sup>41</sup> kormányzásnak, de a birtokos parasztság politikai képviselőjének is tekintem. Éppen ezért én azzal a véleménnyel sem értek egyet, hogy az „önálló kisgazdapárt megszűnése azt is jelentette, hogy 1930-ig nem volt saját politikai szervezete a gazdatársadalomnak.”<sup>42</sup> Hiszen az Egységes Párt, vagyis a Keresztény- Kisgazda- Földműves és Polgári Párt, tehát maga a kormányzópárt volt egyúttal maga a parasztpárt is. Ez a politikai konstrukció és a vidéki nyílt szavazás biztosította a 20-as évek politikai-társadalmi- és gazdasági konszolidációját és a későbbi kormánypártok mindenkori többségét. Ezért egyetértünk HIRATA TAKESHI azon megállapításával, hogy a Kisgazdapárt Egységes Párttá bővítése – a „Bethlen-féle konszolidáció egyik legfontosabb lépésének tekinthető – politikailag azt jelentette, hogy a parasztság a nagybirtokosokkal szövetkezve elzárkózott a munkáság elől.” És ezzel Magyarországon a „parasztpárt végső fokon hozzájárult a kormányzati rendszer felépítéséhez.”<sup>43</sup>

### *Összegzés*

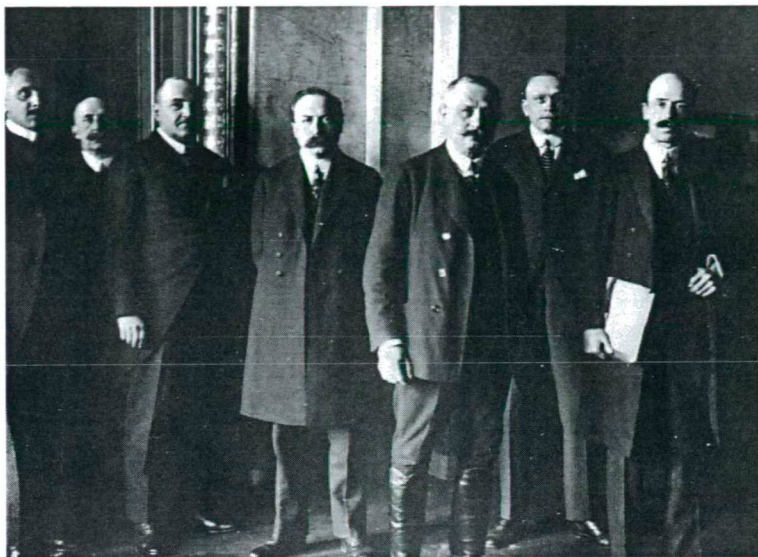
Mondanivalónk lényege, hogy Nagyatádi Szabó István és a Kisgazdapárt liberális, agrár–demokrata szárny politikai küzdelme nélkül a bethleni konszolidáció gazdasági-, társadalmi-, szociális- és politikai tartalma is konzervatívabb lett volna. Nélkülük a földbirtokosok és az úri középrétegek még olyan mértékű földreformot és mezőgazdasági szociálpolitikát sem engedtek volna meg, mint amilyenre így kényszerültek. A konszolidáció pedig még kevesebb emberi és politikai szabadságjogot és paraszti érdeket tartalmazott volna. Ezért a parasztpolitikus és hívei Kisgazdapárt Egységes Párttá bővítése érdekében, majd az azon belüli politikai tevékenysége, a konszolidáció megkerülhetetlen és további alap kutatásokat igényelő feladata.

---

<sup>41</sup> 39.GERGELY–PRITZ: im.: 60. p.

<sup>42</sup> L. NAGY ZSUZSA: im.: 100. p.

<sup>43</sup> HIRATA TAKESHI: A Bethlen-konszolidáció a nemzetközi politológiai irodalom tükrében. Rubicon, 1997. 1sz. 13–14. p.



*Az első Bethlen kormány néhány tagja a Parlament folyosóján 1921. április 19-én  
(balról jobbra: Bernolák Nándor, gr. Ráday Gedeon, Belitska Sándor,  
Hegedűs Lóránt, Nagyatádi Szabó István, Hegyeshalmi Lajos, gr. Bethlen István)*



*Nagyatádi Szabó István földművelésügyi miniszter*

## Historische Probleme der Bildung der Einheitlichen Partei

Im Februar 1922. haben Ministerpräsident Graf István Bethlen und Bauerpolitiker István Szabó Nagyatádi die Einheitliche Partei zustande gebracht. Es war das eine wichtige Element der politischen Konsolidation. Sogar. Wir können es getrost behaupten, daß Bethlen und Nagyatádi durch das Zustandebringen dieser Partei - mit der Ausübung der politischen Macht in solcher Form- eine Regierungspartei geschaffen haben, worauf sich das politische Elit stützend bis Herbst 1944. imstande war - den sich verändernden politischen Verhältnissen anpaßend- das Land ohne größeren Krisen zu regieren. Trotz allem hat weder die staatssozialistische noch die heutige Historiographie sich mit den Umständen der Konstituierung der Partei, gemessen an ihrer Bedeutung, nicht beschäftigt. Wegen des Ausfalles der Grundforschungen sind die Historiker weder über den Zeitpunkt der Parteibildung noch den Beitritt des Grafen Bethlen der Kleinlandwirtenpartei und der Dissidentengruppe nicht einig. Unsere Gesichtspunkte sind über diese Fragen in den folgenden zu entfalten. Am 5-en Januar 1922. sind Bethlen und seine politischen Freunde der Kleinlandwirtenpartei noch nicht beigetreten, nur haben ihre Absicht auf die Vereinigung geäußert. Die Kleinlandwirtenpartei hat das Beiwort „bürgerlich“ nicht am 2-en oder 22-en Februar, sondern 25-en Januar in seinen Namen aufgenommen. Gleichzeitig machte sie, die wichtigsten Programmpunkte unverändert lassend klar, daß das Tor vor den sich anschliessenden Abgeordneten offen ist. Der Beitritt Bethlens und der 19 Dissidenten, sowie eines Parteilosens und christlichen Abgeordnetes der Partei erfolgte am 2-en Februar. Deshalb ist dieses Datum als Bildungszeitpunkt der Einheitlichen Partei zu betrachten. Die neue Parteiführung wurde am 23-en Februar gewählt. In die Einheitliche Partei sind 24 Politiker der ehemaligen „Nationalen Mitte“ und Ungarischen Ordnungspartei eingetreten. Repräsentanten der früheren Unabhängigen Partei rechten Flügels haben sich am 2-en März an sie angeschlossen. Die Konstituierung der Einheitlichen Partei erfolgte also durch die Ergänzung des Namens und Programs sowie der Organisationsrahmen der Kleinlandwirtenpartei. Deshalb kann die Rede nicht von der Zerschlagung oder Einschmelzung, sondern über die Erweiterung der Kleinlandwirtenpartei zur Einheitlichen Partei sein. In dieser Partei erhielten Nagyatádi und seine liberal-agrardemokratischen Anhänger auch im weiteren bedeutende politische Rolle. Deshalb halten wir die Einheitliche Partei nicht nur für eine, sich auf dem Gleichgewicht der Großgrundbesitzer und der „herrschaftlichen“ Mittelklasse basierende Organization, sondern auch für die Interessenvertretung des besitzenden Bauerntums.